

Andreja Talan

Protestantizam i tiskarstvo: crtice iz života tübingenške i nedeliščanske tiskare

Sažetak

U ovom članku autorica analizira makroregionalan utjecaj protestantizma na mikro-regiju Međimurje. Istražuje se kako je nastojanje protestanata da Božju riječ približe običnom puku rezultiralo osnivanjem tiskara.

Gljučne riječi

protestantizam, Zrinski, tiskare, Međimurje, Tübingen, Nedelišće

Na spomen riječi „regija“ većina ljudi predočava si neki prostor na zemaljskoj kugli, odvojen od okolnog prostora zbog neke posebnosti koja možda i ne bi bila tako izražena da se njegove koordinate sijeku u drugim točkama. No, s obzirom da je taj prostor određen baš tim točkama, on se po nečemu razlikuje od okoline i to ga čini posebnim. Moguće razlike i posebnosti pronaći ćemo uzmemo li u ruke bilo koju opću enciklopediju ili rječnik. Tako pod pojmom „regija“ u rječniku čitamo sljedeću definiciju: „zemljopisno, povijesno, politički ili na neki drugi način izdvojeno ili označeno područje jedne ili više zemalja.“⁴¹

Ono na što će samo rijetki pomisliti kad je riječ o regiji jest njezin mogući

utjecaj na habitus individue, razvoj ili nazadovanje društva. To nas dovodi do pitanja – jesmo li geografski determinirani? Jesu li mogućnosti razvoja određene prostorom?

Akter svakog događaja, odnosno promjene u društvu bio je i ostaje sam pojedinac kao osnovna jedinica društva, glavni lik povijesnih izvora. Zbog toga su povjesničare od samih početaka istraživanja regija i njihovih granica zanimale ljudske svakodnevnice, kao i iskustva na granici. Početke ovakve vrste povijesnih istraživanja ne treba tražiti u dalekoj prošlosti jer se veća pažnja istraživanju svakodnevnog života ljudi počela pridavati od druge polovice 20. stoljeća.

Na našim prostorima najviše regija formirano je u ranom novom vijeku. Tada su „hrvatske zemlje“ bile podijeljene na interesne zone Osmanlija, Habsburgovaca, Mlečana i Ugarske.

Prostor Međimurja² u ranom novom vijeku bio je obilježen prije svega djelovanjem roda Zrinskih. Članove te obitelji pamtimo kao hrabre junake proslavljene u ratovima protiv Osmanlija, no oni su isto tako bili i ljubitelji književnosti, a jedno vrijeme i širitelji protestantizma. U dodir s protestantizmom Zrinski³ su došli zahvaljujući prostornom smještaju svojih posjeda, preko Međimurju susjednih zemalja – Ugarske i Štajerske. Iako je njemački car Karlo V. bio gorljiv katolik, nakon 1517. godine i 95 Lutherovih teza reformacija lagano kroči njemačkim teritorijem prema rubu granice, pa i preko nje: u Kranjsku, Štajersku i Ugarsku sve do Međimurja.

U Ugarskoj se protestantizam javlja prije 1526. godine, stoga je tamo već u drugoj četvrtini 16. stoljeća živjelo pretežito protestantsko stanovništvo.⁴ Nadalje, protestantizmu su se priklonili svi veći veleposjednici u Ugarskoj i Štajerskoj, a većina njih posjedovala je i vlastite tiskare. Zrinski pritom nisu mogli biti iznimka. Dvije su stvari pogodovale širenju protestantizma unutar samog Međimurja. Prvo, praksa Katoličke crkve omogućavala je da seoskog svećenika imenuje veleposjednik, a Crkva ga kasnije samo potvrdi⁵; drugo, postojala je praksa tiskanja protestantskih knjiga na narodnom jeziku.⁶ Dakle, osnovno oružje s kojim protestantizam ulazi u borbu protiv katoličanstva bila su djela na narodnim jezicima, stoga su žarišta širenja protestantizma postale tiskare. Za hrvatsku su povijest značajne protestantske tiskare u Tübingenu⁷ u Nedelišću, čiji ću rad prikazati u nastavku ovoga članka.

Barun Ivan Ungnad Weissenwolf, bivši veliki župan varaždinski, glavni je nositelj ideje o hrvatskoj tiskari u Tübingenu. Nakon što se zbog vjere odselio u Württemberg kod tamošnjeg grofa Krištofa koji mu je pružio utočište, tamo upoznaje bivšeg ljubljanskog kanonika Primoža Trubara. Trubar se bavio prevodenjem i izdavanjem evangeličkih vjerskih knjiga na slovenski.⁸ Tako je grof Ungnad po uzoru na Trubara odlučio prevoditi evangeličke vjerske knjige na hrvatski te ih izdavati. Tiskara je s radom počela 1560. godine.

S druge strane, začetnik ideje o protestantskoj tiskari u Nedelišću⁹ bio je Juraj IV. Zrinski kojeg su na ovo djelovanje potaknuli primjeri velikaša iz susjedne Štajerske i Ugarske. Vrijedi napomenuti da je Juraj IV. Zrinski bio potaknut i direktnim primjerom tübingenske tiskare jer je na poklon dobio nekoliko knjiga tiskanih u toj tiskari.¹⁰ Putem protestantizma proširen je krug poznanika Zrinskih te su tako došli u dodir s trgovcima knjiga iz Ljubljane koji im šalju nekoliko protestantskih djela tiskanih u Tübingenu.¹¹ Nakon toga Juraj IV. Zrinski dovodi tiskara iz Lendave¹² na svoj posjed u Nedelišće, čime započinje rad tiskare. S obzirom da su ostale tiskare koje su djelovale do tog vremena u Hrvatskoj zatvorene zbog, kako napominje

dr. sc. Nataša Štefanec u svom djelu *Heretik Njegova Veličanstva*, straha bečkih vlasti da bi upotreba glagoljice i staroslavenskog mogla pomoći nadiranju protestantizma, nedelišćanska je tiskara tada bila jedina aktivna u Hrvatskoj.

Budući da Trubar nije toliko dobro znao hrvatski, Ungnad je u tiskari trebao suradnike, slagare slova. Zbog toga u Urach iz Hrvatske dolaze Stjepan Istranin-Konzul i Antun Dalmatin na početku, a kasnije i Juraj Cvečić, Matija Pomazanić, Juraj Jurčić, Đuro pl. Drinovački, Leonardo Merčević, Rupert Nikolić, Trnovski i Leonard Mravlja.¹³ S obzirom da je dovođenje Hrvata u Urach bio skup pothvat, uzimani su i njemački slagari.

Suradnici Jurja IV. Zrinskog u Nedelišću bili su tiskar Rudolf Hofhalter, kojeg je Juraj doveo iz Stare Lendave, te vašk¹⁴ arhiđakon Mihajlo Bučić, župnik u Belici i autor većine djela tiskanih u tiskari.

Djela u tübingenskoj tiskari bila su tiskana na glagoljici, ćirilici i latinici štokavskim narječjem, te osim hrvatskog i slovenskog i na talijanskom jeziku. Sva djela nedelišćanske tiskare pisana su latinicom te „bezjačkim“¹⁵ (kajkavskim) narječjem.

Rad obiju tiskara predstavljao je popriličan izdatak, no ipak je za razliku od nedelišćanske tiskare tübingenska imala veće izdatke. Dok je nedelišćanskoj tiskari bilo dostatno pokroviteljstvo samih Zrinskih, tübingenska se tiskara održala zahvaljujući priložima njemačkih knezova i gradova te gospođe Barbare von Zinzendorf i baruna Hansa von Weispriacha¹⁶, a čak je i kralj Maksimilijan bio zainteresiran za rad tiskare. U zahvalu za financijsku pomoć obje su tiskare obavezno tiskale jedan primjerak djela namijenjen pokroviteljima. Osobito se u tübingenskoj tiskari držalo do toga da kralj Maksimilijan dobije jedan primjerak.

Budući da je tübingenska tiskara iziskivala više financijske pomoći, logično je zaključiti da je u njoj tiskano i više knjiga. Od 1560. godine kada je otvorena pa do njenog kraja 1564. godine u toj je tiskari tiskano 25 000 primjeraka 25 različitih knjiga.¹⁷ Do danas je u različitim njemačkim knjižnicama sačuvano oko 300 primjeraka knjiga¹⁸, a ostatak je uništen tijekom protureformacije. Od knjiga tiskanih u nedelišćanskoj tiskari sačuvan je samo Pergošićev „Trojstranachni Pizmotvor“ iz 1574. godine, koji je zapravo prijevod „Tripartituma“ mađarskog pravnika Stjepana Verbóczija.¹⁹⁻²⁰

U tübingenskoj tiskari tiskane su prije svega knjige nabožne tematike, što je i razumljivo s obzirom na njihovu svrhu: širenje protestantizma pisanom riječi. U nedelišćanskoj tiskari također su tiskane knjige nabožne tematike, no zastupljenije su bile knjige pravne tematike te knjige „lijepje književnosti.“²¹

Nestanak tiskara s ondašnje pozornice rezultat je jedne prirodne i jedne društvene pojave. Tübingenska tiskara ugasila se smrću baruna Ungnada 1564. godine, dok je o konačnoj sudbini nedelišćanske tiskare 1586. godine odlučila protureformacija, tako da je 1586. godine premještena u Varaždin te odatle 1587. godine u Eberovo (Monyorokórek, Mađarska).²²

Iz dosad navedenih činjenica vidljiv je makroregionalan utjecaj novina na tadašnje Međimurje. U mikroregionalnom smislu te su novine u Međimurju prije svega rezultirale razvojem pučkog obrazovanja i kajkavske književnosti unutar koje je oformljen humanistički krug književnih stvaralaca. Ovaj je krug osim prostora Međimurja uključivao i Varaždin, a u njemu su bili Ferenc Črnko, Mihajlo Bučić, Andrija Šajtić, Ivan Pergošić, Antun Vramec, Blaž Škrinjarić i Blaž Antilović.²³ Ako fokus prebacimo s konkretnih tiskara na ostatak onodobne Europe pa i svijeta, one

su zapravo samo jedan neznatni djelić u tom šarenom društvenom i kulturnom mozaiku. No, za regije u kojima su djelovale bile su itekako važne. Strujanja koja su se širila oko samih tiskara u regionalnom, ali i širem smislu rezultirala su razvojem hrvatskog književnog pokreta u Urachu, odnosno razvojem pučkog obrazovanja i kajkavske književnosti u Međimurju.

Izbor iz bibliografije

Ančić, Vladimir i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber, 2002, 2004.

Bartolić, Zvonimir. „Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih“, u: *Nedelišće*, Čakovec: TIZ ZRINSKI d.d., 1993., str. 191- 206

Bloch, Marc. “Za komparativnu historiju europskih društava”, u: Roksandić, Drago (ur.). *Uvod u komparativnu historiju*. Zagreb, 2004, str. 37-64

Bučar, Franjo. *Povijest hrvatske protestantske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1910.

_____. *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj*. Varaždin: s. n., 1913.

_____. *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću*. Zagreb: Tisak Hrvatske Državne Tiskare, 1943.

Budak, Neven. *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: LEYKAM international, 2007.

Bunjac, Borka i dr. *Pregled povijesti Međimurja*. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.

Horvat, Rudolf. *Povijest Međimurja*. Zagreb: Prosvjetno- poviestno društvo „Hrvatski Rodoljub“, 1944.

Kalšan, Vladimir. *Međimurska povijest*. Čakovec: Vladimir Kalšan, 2006.

Roksandić, Drago. *Triplex Confinium*. Zagreb: Barbat, 2003.

Štefanec, Nataša. *Heretik Njegova Veličanstva*. Zagreb: Barbat, 2001.

Bilješke

- 1 Vladimir Ančić i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (Zagreb: Novi Liber, 2002, 2004.), 152.
- 2 O pripadnosti ovog prostora Hrvatskoj odnosno Ugarskoj u razdoblju ranog novog vijeka- *Zanimljivo je da do danas nije posve razriješeno pitanje pripadnosti Međimurja Hrvatskoj/ Slavoniji, odnosno Ugarskoj. Čini se da su Zrinski, koji su od 1546. bili čakovečki vlastelini, tretirali Međimurje kao samostalnu cjelinu, a da ga je uz Zaladsku županiju, a time i Ugarsku, vezao tek Juraj Zrinski nastojeći postići čast zaladskog velikog župana. Istodobno su, čini se, međimurski plemići sudjelovali na sjednicama Varaždinske županije, a Nikola Zrinski je 1664. u Čakovcu sazvao Bansku konferenciju, što vjerojatno ne bi učinio da njegova „prijestolnica“ nije smatrana dijelom Hrvatske. Takav status dvojne pripadnosti održao se do izumrća Zrinskih, a od 1720., kada su Međimurje dobili grofovi Althan, nije više bilo dvojbe o tome da je ono postalo isključivo dijelom Zaladske županije i Ugarskog kraljevstva.* Neven Budak.

- Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku* (Zagreb: LEYKAM international, 2007.), 53.
- 3 Tu prije svega mislim na Jurja IV. Zrinskog (1549-1603.), iako je i njegov otac Nikola Šubić Zrinski (1508-1566.) bio sklon protestantizmu.
- 4 Nataša Štefanec. *Heretik Njegova Veličanstva* (Zagreb: Barbat, 2001.), 211.
- 5 Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva*, 213.
- 6 Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva*, 213.
- 7 U literaturi je ta njemačka tiskara nazivana i tübingenškom i württemberškom, zato smatram da bi trebalo razjasniti tu dvojaku mogućnost nazivlja. *Ungnad je predavao sve obračune i spise, koji se tiču hrvatske tiskare u Urachu, prema tadašnjem običaju sveučilištu u Tübingenu, pod koju nadležnost je spadao i gradić Urach. Sveučilište je sve račune dalo pregledati i dostaviti vojvodi Krištofu od Württemberga, pod kojeg oblast je spadalo sveučilište u Tübingenu, te su i knjige imale mjesto izdanja Tübingen.* Franjo Bučar.

- O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću.* (Zagreb: Tisak Hrvatske Državne Tiskare u Zagrebu, 1943.), 3
- 8 Bučar, *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću*, 3
- 9 Općenito je prihvaćeno mišljenje da je tiskara s radom počela 1574. godine kad u Nedelišće dolazi Rudolf Hoffhalfer, no! postoji sumnja da je tiskara s radom počela i prije s obzirom da Pergošić nije preko noći mogao prevesti Verböczyjev *Tripartitum*, te da je sam Hoffhalfer u Nedelišće došao i prije, Zvonimir Bartolić, „Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih“, u: *Nedelišće* (Čakovec: TIZ ZRINSKI, 1993.), 196, 204
- 10 Franjo Bučar. *Povijest hrvatske protestantske književnosti.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1910.), 273
- 11 Vlasnik túbingsenške tiskare bio je varaždinski župan Ivan Ungnad. Rudolf Horvat. *Poviest Međimurja* (Zagreb: Prosvjetno- poviestno društvo „Hrvatski Rodoljub“, 1944.), 63; Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva*, 212.
- 12 Horvat, *Poviest Međimurja*, 63; Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva*, 226; Vladimir Klašan. *Međimurska povijest* (Čakovec: Vladimir Kalšan, 2006.), 78; Višnja Matotek. „Međimurje u razvijenom srednjem vijeku i ranom novom vijeku“, u: *Pregled povijesti Međimurja* (Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.), 60.
- 13 Bučar, *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u XVI. stoljeću*, 3, 8.; Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 73, 74, 101, 107- 134
- 14 Vaška- ugarska županija
- 15 Bučar, *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću*, 8; no! napomenula bih da su dva primjerka *Decretuma* (onaj iz Széchenyjeve državne knjižnice i onaj iz Sveučilišne knjižnice u Zagrebu) štokavizirana, razlog tome vjerojatno je želja da se djelo približi što većem broju čitatelja, Zvonimir Bartolić, „Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih“, 197
- 16 Na njihovim posjedima su živjeli Hrvati pa su trebali katekizme da bi ih razdijelili među svoje župnike i svećenike, Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 143
- 17 Bučar, *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću*, 4.; Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, 238
- 18 Bučar, *O hrvatskoj protestantskoj tiskari u Njemačkoj u XVI. stoljeću*, 4
- 19 Kodificirana zbirka mađarskog i hrvatskog običajnog prava. Horvat, *Poviest Međimurja*, 63; Kalšan, *Međimurska povijest*, 77; Matotek, „Međimurje u razvijenom srednjem i ranom novom vijeku“, 60; Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva*, 226.
- 20 *Do danas se sačuvalo šest primjeraka Pergošićeva „Decretuma“.* *Jedan se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, jedan u Knjižnici Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, dva u Széchenyjevoj državnoj knjižnici u Budimpešti, jedan u Sveučilišnoj znanstvenoj knjižnici Eötvös Lorand u Budimpešti i jedan u Sveučilišnoj knjižnici u Pragu; Zvonimir Bartolić, „Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih“, 196*
- 21 U prilog tome ide i tvrdnja dr. sc. Nataše Štefanec- za sada znamo da Zrinskima i nije bio cilj promicati protestantizam koliko duši ugodnu literaturu; Štefanec. *Heretik Njegova Veličanstva*, 233
- 22 Horvat, *Poviest Međimurja*, 64; Kalšan, *Međimurska povijest*, 78.
- 23 Kalšan, *Međimurska povijest*, 78.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 12 2017.

12

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 12 2017.

Pro Tempore

Pro tempore
Časopis studenata povijesti
godina XII, broj 12, 2017.

Glavni i odgovorni urednik
Porin Šćukanec Rezniček

Uredništvo
Mislav Barić, Lucija Balikić, Lucija
Bakšić,
Ivan Grkeš, Ivana Nodilo, Tomislav
Kunštek

Urednici pripravnici
Tea Miroslavić, Josip Humjan

Redakcija
Mislav Barić, Lucija Balikić, Lucija
Bakšić, Ivan Grkeš, Ivana Nodilo,
Tomislav Kunštek, Tea Miroslavić, Josip
Humjan

Tajnica uredništva
Lucija Balikić

Recenzenti
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Nataša Štefanec

Lektura i korektura
Ana Peček
Ivana Klindić

Dizajn i priprema za tisak
Iva Pezić

Prijevod s engleskog jezika
Marko Lovrić
Marta Brkljačić
Porin Šćukanec Rezniček

Prijevod s češkog jezika
Maja Janković

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA Zagreb

Tisak
Grafokor d.o.o.
J. Mokrovića 6
10090 Zagreb
tel: +385 1 379 44 22
fax: +385 1 379 44 66
www.grafokor.hr

Naklada
Tiskano u 50 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.
Izdanje časopisa ostvareno je uz
novčanu potporu Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu.

Časopis je besplatan.
Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb (za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
psreznic@gmail.com